

Brejninggaards vandmølle

Første gang, vi hører om et mølleanlæg ved Brejninggaard, er i 1575, hvor Hans Lange til Brejninggaard mageskiftede med Kronen om noget jord, der tilhørte Brejning præstegård, men som lå i hans møllestævning, altså i hans mølleopdæmning^{1a)}. Har der været en opdæmning, har der også været en vandmølle og det passer godt med, hvad sognepræsten for Brejning og Nr.Omme menigheder, Jens Lauridsen Handbjerg, i 1638 skrev sin beskrivelse over Brejning sogn og sendte til den lærde Ole Worm ved Københavns Universitet^{1b)}. Han skrev om ejeren af Brejninggaard, Hans Lange, der ejede gården fra 1564 til 1609 og ombyggede den i 1580'ne, at han opstemmede vandet fra det nærved liggende kildevæld – i dag kendt som Bækbodam - og det medførte bl.a., at der kunne drejes et møllehjul rundt. Møllen lå, hvor nu Brejninggaardsvej passerer forbi den stadigvæk store mølledam lige vest for Brejninggaard. Brejninggaardsvej løber på den ældgamle dæmning, som blev opkastet for at stemme kildevældets vand op i en mølledam. Møllen lå nord for vejen, der ligger hævet en del over terrænet, der nu igen er udjævnet efter at have været brugt først til svømmebassin, da Brejninggaard mellem 1926 og 1942 var forlystelsessted, og senere til fiskedamme, og det må have været en noget fugtig “fornøjelse” at bo i hullet. Det var nødvendigt med niveauforskellen, for at vandet fra mølledammen kunne få fald nok til at drive møllehjulet. Vandet blev ledet gennem en trærende henover møllehjulet, som var et såkaldt overfaldshjul. I tilfælde af ufred kunne man ved hjælp af den store dæmning, der stadigvæk findes nord for mølletomten ude i marken på begge sider af møllebækken, stemme vandet yderligere op, således at hele området omkring indkørslen til Brejninggaard blev oversvømmet.

Møllen

Møllen havde ikke noget jordtilliggende, men hørte i alle årene under Brejninggaards hovedgårdstakst og nævnes som sådan i forbindelse med indberetninger til Kronen og i godsets jordebøger, der som regel findes sammen med skøderne, der blev udfærdiget ved de ret hyppige salg af Brejninggaard. Møllen nævnes i 1660²⁾ og 1661³⁾. I det sidste år blev det oplyst, at den årligt skulle levere 24 tønder mel til godset som betaling for mølleriets drift. I 1677 oplyses det, at der var 3 ildsteder i møllen, og at mølleren havde 1 hest og 1 ko⁴⁾, mens besætningen i 1678 var udvidet til 2 køer, og her får vi at vide, at mølleren havde både dreng og pige til hjælp, så det tyder på, at der har været drevet nogen virksomhed på stedet⁵⁾.

I 1683 blev Brejning sogn opmålt til matriklen 1688. I den forbindelse siges det, at alle Brejning sogns gårde fik malet deres korn i Brejning vandmølle. Det fortælles, at møllen fik vand fra et kildespring i heden, som blev ledet i et lille vandløb til en dam og var overfaldsvand, og når der var stor søgning, kunne der være mangel på vand. Møllehjulet var 4 alen i diameter, stenen var 2 alen og 1 kvarter tyk. Der var ingen jord til møllen, mølleren havde rådighed over det, han behøvede i Brejninggaards vestermark. Med en 4 alen sten har man kunnet male omkring 8 tønder korn i timen⁶⁾²⁸⁾.

I 1761 blev der indsendt en beskrivelse over amtets vand-og vindmøller til Rentekammeret i

København. Heri siges det om vandmøllen, at den lå tæt ved Brejninggaard under gårdens takst, og at ejeren, velbårne herr. baron Juel holdt derpå en møllersvend, og at dens maling ikke var til hinder for de andre møller i herredet, da den havde sit vandløb for sig selv. Møllegæsterne var fra Brejning og Nr.Omme sogne⁷⁾.

En beskrivelse af selve møllebygningerne får vi første gang i skiftet efter mølleren Heyle Johansen Lindegård, der døde i 1772⁸⁾. Stuehuset var 6 fag langt, og det indeholdt en stue med et fyrbord med skuffe og åben fod, 4 træ- og 1 læderstol, 1 stueur, 1 tabelt med 3 par thekopper, 1 rød tepotte, 1 mælkekande, 1 spølkumme, 1 blikthedåse, 1 tinthepotte, 5 glas og 1 brændevinsflaske. Desuden var der en indmuret seng med 2 dyner og 2 puder.

Ved siden af stuen var der et kammer med 2 indmurede senge med diverse dyner, puder og lagner. Desuden var der 2 fyrretræsskabe, et større og et mindre og et lille firkantet fyrbord samt en jernkakkellovn. I skabene fandtes et jernstrygejern, 1 messing kaffekande, 1 brændevinsbimpel med 4 jerngjorder omkring, 2 brændevinsflasker, samt nogle gamle gudelige bøger.

Herefter var der et lille kammer med et lille fyrbord og den afdødes egekiste med hans tøj i. I værelset fandtes desuden 3 messinglysestage med lysesaks, 1 messing rivejern, 9 tintallerkener og 1 fad, 1 tin saltkar, 1 bliklysestage, 1 gl. ubrugeligt messing fyrbækken, 1 uldsaks, 1 stenkrug, 1 temse, 1 øltønde, 1 balje med 2 jerngjorder samt 1 vinglas, altså nærmest et pulterrum.

Så kommer vi til køkkenet, hvori fandtes et lille rundt bord og et gammelt bord med pæl under samt et gl. skab. Af inventar var der 1 jerngryde, 1 stålpande, 1 jernfyrfad, 2 gl. thekedler, 1 ildklemme i den åbne skorsten, 1 skæppe med 2 jerngjorder, 1 bøtte og 2 spande, alle med 2 jerngjorder, 4 stenfade, 1 linned saltsæk og 1 hamp saltsæk og en kærne med stok. Her fandtes også en sølvske med navnet K.C.D., som havde tilhørt møllerens svigermoder, Karen Christensdatter fra gården Mose.

Endelig er der bryghuset eller bryggeret. Heri fandtes en bryggekedel på 4 skæpper med tilbehør af bryggeredskaber, 4 egekar med 2 jerngjorder om hver, 3 andre med 4 jerngjorder om hver, 1 draugtønde og 1 ildfork.

Gårdens udhuse bestod af 20 fag. Besætningen bestod af 2 gamle helmisser, 2 køer, 1 sosvin og 10 får med lam. Desuden var der diverse redskaber til drift af møllens jorder nemlig 1 bagplov med hjul, 1 trævogn med alt tilbehør af hauger, fjæle, skagler, liner og drættetøj, 1 plejl, 1 rive, 1 træ- og 1 stålgreb, 1 støvt, 1 rive, 1 høle med skaft og en hakkelseskiste uden kniv.

Så var der mølleværket, som desværre ikke er nærmere beskrevet, men det angives, at mølleren skyldte 1/2 års landgilde pr. Martini 1772, ialt 13 rigsdaler efter kvitteringsbogen, og da det samtidig i et dokument angives, at han i 1762 har lov til at holde 3 køer, tyder det på, at han ud over møllet efterhånden har drevet ikke så lidt landbrug, da landgilden for møllet dette år er 3 Rdl. om året samt 10 tønder tør rug ifølge en bevaret kvittering og ifølge salgsdokumentet i Avertissementstidende i 1770, da Brejninggaard blev sat til salg af ejeren, baron Juel^{9) 24)}.

Mølleren blev gift med den næste møller på stedet, men hun døde allerede i 1775, hvor der findes et nyt skifte⁸⁾. Heri nævnes, at den nye mands kiste og lille grønmalede hængeskab nu fandtes i stuen. Hængeskabet eksisterer stadig væk hos en gren af familien i København. Ellers var indboet nogenlunde som i 1772.

I 1802 blev vandmøllen og beboelsen takseret til brandkassen. Møllehuset var på 1 etage, 7 alen langt og 9 alen bredt, med maleværk og kværn og behør. Der var et tilsvarende loft ovenover. Stuehuset var også på 1 etage, 10 alen langt og 9 alen bredt indeholdende værelser, køkken og

bryggers¹⁰⁾. Når man tager i betragtning, at 1 alen er 63 cm, var der jo ikke tale om noget herskabshjem, og det er forståeligt, at mølleforpagteren i 1819 på egen bekostning lod opføre 4 fag til stuehusets vestende¹¹⁾. I 1813 var der auktion i møllen, idet ejeren af Brejninggaard lod sælge den ved møllen stående vesterlænge, som var et udhus på 12 fag, der lå i nord-sydlig retning. Desuden solgtes vesterenden af det nordre udhus ind til løbjælken, d.v.s. 1 fag for neden, 2 fag for oven. Det oplyses, at der var tale om et sulehus, altså et hus bygget som åshus efter gammel skik fra 1700-tallet her på egnen, idet sulerne var lodrette bjælker, der bar tagrygningen, åsen. Desuden solgtes 4 stykker af et gammelt knaghjul og 1 gammel båd. Alt træ kunne genanvendes i denne træløse egn¹²⁾.

På det gamle matrikelkort over Brejninggaard og hovedgårdsmarkerne fra 1791 findes det første grundris af møllekomplekset, og det giver et helt godt indtryk af beliggenheden¹³⁾. Det samme er tilfældet med de vejkort, der blev udarbejdet i 1800 over hovedvejene Ringkøbing - Brejning og Varde - Holstebro, og hvorpå de nærmeste gårde og huse er angivet²⁵⁾. Ifølge kortene lå der en bygning lidt vest for de øvrige bygninger. Det må antages, at det er denne bygning, der holdtes auktion over i 1813. På vejkortet er bygningen et syd-nord liggende kroghus med en udbygning mod øst fra nordenden, medens den på matrikelkortet kun består af en øst-vest liggende længe, der i øvrigt på et tidspunkt er blevet udstreget for at markere, at den nu var væk. De øvrige bygninger bestod af møllehus mod syd, en længe mod vest samt en nordlænge. Ifølge vejkortet er der tale om et sammenbygget møllekompleks, mens matrikelkortet viser, at møllehuset nu lå frit i forhold til de andre bygninger, hvilket også fremgår af en meget naivistisk tegning af vandmøllen fra 1845³¹⁾.

Denne tegning er afleveret til Ringkøbing Museum i december 2000 sammen med en tegning af Brejninggaard. Begge tegninger er udført af en mand, som foreløbig kun kendes ved forbogstaverne J.W.G. Tegningerne er udført i 1845 til familien Fenger, som da ejede Brejninggaard, og de var endt i Stockholm, hvorfra de i efteråret 2000 kom til Stenstrup Museum ved Nykøbing Sjælland sammen med forskellige andre genstande. Det, samt et foto fra 1919, er de eneste billeder, der findes, som viser, hvordan vandmøllen så ud set fra øst, og i al sin naivitet giver tegningen et udmærket billede af møllens beliggenhed i "dybet" nord for mølledæmningen og ud til den grønning, hvor møllegæsterne kunne lade deres heste græsse. Gården Nygård anes bag vandmøllen, og Brejning kirke ligger lidt fortegnet i bakkerne. Imellem bygningerne er der blevet plads til et af de svin, som blev opfedet på møllen, og en møllegæst er på vej væk over dæmningen, hvor der går en kræmmer med kurv på ryggen.

I 1834 nævnes både en rhinsksten indkøbt som møllesten til møllen og en pillesten¹¹⁾. Fra gammel tid var de fleste møllesten importeret fra rhinegnen. Medens Skåne var dansk, kom der også sten derfra, men efter tabet af Skåne blev de rhinske sten efterhånden de eneste benyttede i Danmark. De var ret lette og porøse og af en god kvalitet. Man udhuggede et strålemønster på overfladerne og opnåede herved en god maleevne. Først fra o.1890 begyndte kunststenene at vinde indpas. De var lavet af knust flintesten, der var støbt sammen med et specielt bindemiddel, og desuden var der sat jernringe omkring stenene. Mønsteret i dem var også et strålemønster, men kun hver 3. stråle var gennemløbende, de øvrige stråler gik ud fra de gennemløbende. Efter at kornet var formalet til mel i kværnen, kunne det enten bruges direkte eller sigtes i forskellige kvaliteter alt efter hvilke sigter, der fandtes i møllen.

Fra o.1800 blev de første pillekværne opstillet ved møllerne herhjemme. Løberen bestod af sandsten, der var hugget ru på hele kanten, og den løb rundt i et trætrug, hvis indersider var beklædt

med jernplader, der fungerede som rivejern, således, at når kornet løb rundt inden for disse plader, blev skallerne slidt af, og grynene blev afrundede. Herefter blev grynene sorteret i en grynsorterer. Hvis grynene yderligere skulle vales, kom de igennem en valse, som bestod af 2 jernhjul med plane overflader, hvoraf det ene kunne fjernes eller nærmes det andet ved hjælp af en vægtstang, hvorved grynene blev grovere eller finere valset.

Fra gammel tid brugte man hele kærnen med skaller til at bage brød af. Det er det, vi nu kender som grovbrød, modsat finbrød, som blev lavet af mel, hvor skallen først var pillet af kornet, som herefter blev malet og sigtet, måske endda flere gange. Oprindeligt blev melet sigtet i hånden med de sigter og temser, der forefandt i møllen ifølge de forskellige kontrakter. Da der ikke findes beskrivelser af mølleinventaret i møllens sidste tid, er det ikke til at sige, om sigtningen med tiden blev mekaniseret, som det skete i de fleste møller.

I møllen skulle altid findes en 14 lispunds bismervægt og en toldkop, begge autoriserede, d.v.s. forsynede med Christian den 5. stempel og justeringsåret. Toldkoppen var 1/18 skæppe. Det var det mål korn, mølleren fik for at male en skæppe korn. 1 skæppe korn er 1/8 tønne.

14.april 1852 udstedtes »Møllenæringsloven«, der betød, at møllenæringsen i by og på land blev gjort til frit erhverv. Det var et kraftigt indgreb i møllernes privilegerede stilling, hvorfor loven også først trådte i kraft 1.januar 1862, således at der blev mulighed for at forbedre og udvide de bestående møller, således at de bedre kunne tåle konkurrencen.

Her fra området er de første brandforsikringsprotokoller bevaret fra o.1863¹⁵⁾. I 1868 blev mølleriet opmålt med henblik på beregning af den bygningsafgift, der var pålagt alle erhverv i 1858. Beboelseshuset var 14,5 alen langt og 8 20/24 alen bredt. Kornmøllehuset var i 2 etager, 10 10/24 alen langt og 8 alen bredt. Desuden var der et benmøllehus i 1 etage, 10,5 alen langt og 9 1/4 alen bredt.

I forsikringsprotokollen findes en beskrivelse af møllen fra 1879¹⁶⁾. Bygningskomplekset bestod af et stuehus, der lå øst-vest, af grundmur og med stråtag. Kornmøllehuset var også af grundmur, men med bræddetag. Desuden var der bygget et nyt møllehus med turbineværk, og endelig var der benmøllehuset, til hvis østende der var bygget kostald, svinesti og gæstestald. Med andre ord et større bygningskompleks, og efter Generalstabskortet fra 1871¹³⁾ ser det da også ud til, at der nu var bygget på begge sider af afløbet fra mølledammen.

Turbinehjulene var mere effektive end de almindelige vandhjul. Hjulet lå vandret monteret på en lodret aksel, der blev ført op over vandet, og ved hjælp af en rem eller et tandhjul blev kraften ført over til hovedakselen. Vandet blev ledet i et stort rør og i midten af bunden sad hjulet. Det har åbenbart ikke været nogen succes her på stedet, for turbineanlægget var væk igen før 1891.

Ifølge flere af forpagtningskontrakterne var der et ret stort svinehold ved møllen i perioder. Svinene levede bl.a. af affaldet ved kornmalingen, pillemelet, som fremkom, når skallerne blev pillet af kornet i pillekværnen i forbindelse med, at der blev lavet mel. Vitaminerne fandtes heri, så det var et godt foder til svinene. Når de var slagtet og fortæret, gik deres knogler sammen med mange andre indsamlede knogler i benknusemøllen og blev til benmel, som sammen med mergel var den eneste kendte form for tilførsel af næringsalte til jorden. Både mergel og benmel anvendtes i stor udstrækning til hedeopdyrkningen dengang. Når heden var opdyrket, blev der sået korn, og så var ringen sluttet.

Ifølge brandforsikringsregnskaberne blev benmøllehuset med stalden og møllehuset øst for

nedløbet revet ned inden 1891. Før 1891 var der også bygget et nyt stuehus på 7 fag ud vest for og sammen med mølleværket, og det gamle stuehus blev til stald. Stalden blev nedrevet i 1898, og en ny blev opført. Den var på 6 fag, 12 alen lang, 9 alen dyb og 3,5 alen høj, bygget af brændte sten og med paptag. Den var indrettet til hestestald og svinestier. I 1907 blev møllen omvurderet og samtidig ret godt beskrevet. Stuehus og møllebygning var sammenbyggede, stuehuset lå øst-vest vendt, møllehuset nord-syd vendt. Stuehuset var på 7 fag, 14,5 alen langt, 9 alen dybt og 4,5 alen højt og bestod af grundmur og paptag. Det var indrettet til beboelse med forstue, dagligstue, sovekammer, køkken, spisekammer og bryggers med pudsede vægge og bræddelofter. Der var betongulv overalt undtagen i køkken og bryggers, hvor der var cementgulv. I køkkenet var der en skorsten af brændte sten. Møllebygningen var på 5 fag, 10,5 alen langt, 8 alen dybt og 4 alen højt og bestod af grundmur med bindingsværk og paptag. Det var indrettet til møllebrug med pudsede vægge, cementgulv, bræddeloft og mølleværk. Stalden var indrettet som tidligere nævnt, men betegnes nu »gæstestald«. Alle bygningerne var godt vedligeholdte.

I 1913 blev møllehuset forsynet med et nyt vandhjul, og desuden var der blevet indlagt dynamo, voltmeter, modstand, elektriske ledninger og hvad der ellers skulle bruges for at lave jævnstrøm til Brejninggaard. Der blev også indlagt telefon i møllen, og vandet blev nu ført i en støbt rende under vejen til møllehjulet. På fotografiet fra o.1910 af vandmøllen ses også to master med en porcelænsklokke på hver og med en el ledning fra møllen til masterne og videre østpå, så på det tidspunkt er der produceret strøm i vandmøllen.

Mølletoft vest for vandmøllen blev bebygget med landbrug af den sidste møller i vandmøllen mellem 1911 og 1916, og i 1918 blev stalden nedrevet, således at møllen nu kun bestod af 1 længe indeholdende stuehus mod vest og møllen mod øst, hvori fandtes en 10 Hk dynamo med tilbehør, samt el ledninger. Der blev stadigvæk drevet mølleri på stedet. Bygningen var opmuret i grundmur og med paptag. Thea Nielsen i Spjald, født 1915, død 2016, og som boede i møllen som barn, fortalte, at beboelsen bestod af to små stuer og et sovekammer mod syd, samt køkken, bryggers og barnekammer mod nord. Det sidste lå ind til turbinen i møllehuset, som altid var låst af. Dengang var der ikke beboelse på loftet, men senere blev der indrettet et enkelt kammer. Fra stuer og sovekammer så man ikke ud, men op, på vejen, der løb forbi på mølledæmningen. Thea Niensens far, Anders Brunsgaard (1892-1967), var den sidste fodermester på Brejninggaard.

I 1922 bestod møllebygningen stadig af 1 længe med beboelse mod vest og elektricitetsværk mod øst bestående af 1 dynamo, 1 turbine med tilbehør, 1 bassin og elledninger. Det gamle inventar var fjernet, og møllen var nu kun indrettet til elværk. Beboelsen blev revet ned i 1932, således at elektricitetsværket stod ene tilbage. Der var nedkørsel til møllebygningen fra Brejninggaardsvej vest for møllen, hvor vejen drejer lidt mod syd.

Før 1913 blev der som nævnt installeret en dynamo med tilbehør i møllen, som nu leverede jævnstrøm til Brejninggaard. Dynamoen var fabrikeret hos Thomas B. Thrige, Århus og var en 220 Volts dynamo. I 1920 blev der anskaffet en 14-19 hestes turbine med nr. 309 af konsortiet M. P. Rasmussen, Sangild & S. Pedersen på Brejninggaard, og i årene mellem 1920 og 1925 leveredes også strøm til Spjald by, hvis elektricitetsværk fra 1917 havde problemer med at levere strøm nok p.g.af for dårlige brændselsleverancer i forbindelse med 1. verdenskrig²⁶). Turbinen var en Francis-turbine – opkaldt efter sin amerikanske opfinder omkring 1870 – og fremstillet hos Møller og Jochumsen, Horsens. Indtil o.1958 blev møllen ved med at levere strøm til Brejninggaard, men da man gik over

til vekselstrøm, ophørte møllens produktion, og møllebygningen forfaldt efterhånden, og nu er de sidste spor af den forsvundet i forbindelse med renoveringen af hele arealet nord for vejen forbi mølledammen, som nu er det eneste vidnesbyrd om mange hundrede års travlt virke.

Beboere i møllen

Selv om optegnelserne er lidt sporadiske, er det muligt at opregne en væsentlig part af de mennesker, der har beboet møllen fra 1665 og frem til vore dage. I 1665¹⁶⁾, 1671, 1677⁴⁾, 1678⁵⁾ og 1681 hed mølleren Anders Jespersen, som boede i møllen sammen med sin hustru og ved sidste tælling havde både karl og pige i sit brød. I årene 1683 og 1689 hed mølleren Jens Nielsen,¹⁷⁾ som var enkemand i 1683, men gift igen før 1689, han havde også både karl og pige i sit brød. I 1690 og 1692 hed mølleren Hans Nielsen¹⁷⁾. I 1696 hed mølleren Hans Christensen¹⁷⁾ og var ugift og havde en søster i huset, men i 1697 var han blevet gift med Ellen Jensdatter, og det er de første møllerfolk, vi ved lidt om. Sognepræst Anders Dorchæus skrev i ekstrastatteregnskabet 2-10-1702 følgende: ”Såsom Brejninggaards mølle ligger ej alene under gårdens takst, men og i hovedgårdens mark og dog hverken til avl eller græsning har et fod jord, ager eller eng, så holdes på samme mølle hverken kvæg eller heste, er derfor ikke heller i mandtallet anført. Malingen, om den end var dobbelt så stor, så som den kun er liden, kunne samme møller som en ung og frisk mand vel ene betjene, haver og holder derfor ingen tyende, som og udførligen er forklaret ved 1.ste postes beretning”. De boede på møllen til engang mellem 1726 og 1731³⁾²⁹⁾ og sad helt godt i det, da han i 1717 skulle betale skat af "sine midler". Senere gik det åbenbart mindre godt for ham, hvis man da kan tro det bønsskrift fra april 1720³²⁾, hvor han søgte om nedsættelse af skatten. Det lyder således:

“ At Jeg ey nogen midler eller formue eier, de være sig bestaaende udi Jordegoeds, huuse og grunde, prioriteter, skibsparter eller andre Effecter, Pandte forskrifninger Ved obligationer, Vexler eller paa andre maader, Reede Pænge, Sølf eller guld, indtet undtagen i nogen maader, uden alleniste min paaboende og i fæstehavende Mølle dends ringe besætning, som ialt bestaar af 3 Kiør og 6 faar høfder, sambt lidet boeskab huusgeraad og klæder, og haver Jeg af nød og mangel til betaling for dend sidst forfalden Termin nestleeden aar maatte sælge en kiortel for at redde mig for Excecution; det haver Jeg herved med min Corporlig Æed og min Egen haands underskrift villed bekræfte, Saa Sandt Hielpe Mig Gud og Hands Hellige ord.

Hans Christensen
Møller. “

Senere flyttede møllerfamilien til Odderbæk, som de fæstede, således at deres søn, Christian, kunne overtage møllen, men dog kun som møllersvend. Her døde Hans Christensen før 1739¹⁴⁾, hvor enken drev gården, men hun flyttede senere til Tovstrup i Hover sogn til sin datter, hvor hun døde mellem 1753 og 1756, hvor kirkebogen begynder. De havde haft 12 børn, hvoraf følgende 7 blev voksne:

Christen (1701-1761), hosekræmmer i Østergade i København. Fadder i Hee 17. post
Trin 1723 til Mads Simonsens barn i Nogård, No.

Andreas, tømmerhandler i København i 1753, i Århus i 1761.

Christian, død 1753 hos søsteren i Langergårde, møllersvend i vandmøllen.

Jens (1703-1764), møller i Fabjerg mølle ved Lemvig.

Karen (1702-1783), gift med Niels Andersen, Stouby sogn under Rosenvold gods, død hos søsteren i Hover.

Anne Dorthe (1713-1785), gift med Jep Pedersen, Tovstrup, Hover sogn.

Mette, gift med Laurids Andersen, Langergårde, Brejning sogn, ingen data er bevaret.

Da broderen Christian døde i 1753³⁾, skulle der sættes et ligtræ på hans grav på Brejning kirkegård, og det var de 2 brødre i København meget om at gøre, at der blev sat penge til side til deres mors begravelse, således at hun kunne blive begravet ved siden af sin mand på Brejning kirkegård. Da Christen døde i København i 1761 uden at efterlade sig livsarvinger, måtte svogeren i Langergårde stille på Bølling herredsting med 3 gamle mænd fra Brejning sogn, der kunne bevidne, at den afdøde Christen virkelig var født i vandmøllen og havde haft 11 søskende, hvoraf der nu kun var 5 i live. Til yderligere bekræftelse medbragte Laurids Andersen en udskrift af Brejning kirkebog forfattet af pastor Mathias Bering, den kirkebog fra 1659, som vi nu kun kender efter omtale og så lige med denne ene udskrift, da kirkebogen før 1745 gik til som følge af en tidligere præstekones mangel på pietetsfølelse over for gamle skrifter. Det fortælles, at hun smed den for svinene i et øjeblik galde. Udskriften lyder: »Hans Møllers Søn er født i Breininge Mølle paa Christi Himmelfartz fest aar 1701, og næste Søndag der efter som var dend 6te efter Paaske Døbt i Breininge Kierke og Kaldet Christen.« Laurids Andersen i Langergård fik et tingsvidne på alt dette, som han kunne sende videre til skifteretten i København, der behandlede boet^{18) 30)}.

Den næste beboer i møllen var altså sønnen, Christian Hansen, som døde af sygdom hos søsteren Mette i Langergårde, hvor han blev plejet i sin sidste tid, da han var ugift og ikke havde andre til det. Ifølge skiftet efter ham, havde han ikke fæstet møllen, men var ansat af godsejeren for 30 Rdl 4 mark om året som møllersvend. Han sad godt i det og lånte en del penge ud til Brejning sogns bønder. Hans efterladenskaber viser, at han var ret belæst. Han havde en huspostil, en ny salmebog og et nyt testamente, en ny bog om "Indtrængelse i Guds Rige", en lille bønnebog og en ditto med messing beslag, en ligprædikenbog og en lille bog kaldet: "Laas for Munden og Tømme på Tungen". Endelig havde han en almanak, skaffet ham af Niels Skomager, som handlede med alt, når blot det gav penge.

Han gjorde også en del ud af sin påklædning. Han havde følgende klædningsstykker, en ny hvid-grå klædes klædning, et par gamle vadmelsbukser, et par læderbukser, en sribet kalamankes brystdug, en læderbrystdug, to lædertrøjer, to par halværmer, fire skjorter, en halskrave og en halsklud, en sort florhalsklud, en ny hat, et par handsker og et par nye vanter, en sribet nattøje, et par nye støvler og et par nye træsko, som Anders Knudsen i Langergårde havde leveret, to par hosebånd, et læderbælte og et blå- og hvidsribet lommeklæde. Desuden havde Niels Skomager leveret et par tøfler til ham, og gamle Jens Præstegård havde strikket et par nye hoser, som han ikke nåede at få i brug, inden han døde. Prikken over i`et var en spanskkrøsstok med en gammel sølvring om, som han havde købt af svogeren i Stouby, så der var ikke nogen ydmyg fæstebonde over ham, når han færdedes rundt om i og udenfor sognet. I skiftet efter ham blev det oplyst, at han under et besøg i København havde lagt penge ud for godsejer Eenholm på Brejninggård. For at kunne holde sig velbarberet havde han en ragekniv og en oliesten.

Fra Christen Hansen døde i 1753 og til omkring 1760 kendes der ingen beboere i møllen. Antagelig er mølledriften helt og aldeles forestået under godset. Men omkring 1760 kom der en ny møller til sognet som fæster af vandmøllen. Heyle Johansen Lindegaard var født i 1730 i Vester Hassing sogn, Kær herred, Ålborg amt, og han giftede sig med pigen Johanne Christensdatter fra gården Mose her i sognet. Vielsesprotokollen er ikke ført i disse år, men i 1761 blev det første barn, datteren Karen Johanne (1761-1792), født. Hun døde i Tudskjær i Brejning sogn. Derefter fødtes Christian Frederik (1764-1764), Christian o.1765, Vilhelmine (1767-1836) død i Brejning fattighus, og Sidsel i 1768. Heyle Johansen Lindegård drev udover mølleriet også landbrug i forbindelse med møllen. Han havde plov og vogn og alt, hvad der ellers skulle til at drive en gård, bl.a. et par gamle »helmisser« ifølge skiftet efter ham, så muligvis har han fæstet mere jord end forgængerne og efterfølgerne i møllen, men Brejninggårds fæsteprotokol eksisterer ikke mere, så det kan kun blive en formodning. De nævnte avlsredskaber fandtes ikke hos eftermanden. I 1763 udstedte han et arveafkald på sin kones arv efter hendes afdøde fader, murermester og fæster Christen Mikkelsen, i Mose⁹). Selv døde han allerede i 1772 af den i sognet grasserende Sprinkelsyge (Plettyfus), og som skik og brug var - for så var forsørgelsesproblemet løst - giftede hans enke sig året efter i 1773 med eftermanden i vandmøllen. I en gammel egekiste uden lås, men med jerngreb, fandtes den afdøde møllers tøj, dog ikke hans skjorter og linned, som enken havde brugt til børnene. Til hverdag gik han klædt i en grøn klædes kjortel med grønne bukser og grøn vest. På hovedet havde han en grøn klædes kabuds. Så havde han en gammel klædes rejsekjortel, en sort kjortel og vest til pænere brug, 2 par strømper og et par gamle støvler.

Den nye møllefæster hed Niels Knudsen. Han var født i Fly sogn i 1737, og han brillerer ved at have været ejer af et hængeskab, på hvis låge står: »N.K.S.F.1770«, hvori hans gemte dokumenter helt tilbage til hans forgænger er blevet bevaret lige til vore dage⁹). Derfor ved vi en hel del om familien, for desværre er Brejning kirkebog meget unøjagtigt ført i disse år, mangler ligefrem en del indførsler, og selv om det blev påpeget ved de forskellige provstevisitatser, blev det ikke rettet.

Efter at have været soldat fra 1762 til 1769 som fodgarder fik han tilladelse fra sin godsejer, Peder Friis på Lundgård i Gammelstrup sogn, til at forlade fødestavnen og rejse til Skive, hvor han blev ansat som møller ved Skive Amtsstue. At han havde været soldat i 7 år, skal ikke tages helt bogstaveligt, han stod til rådighed i de 7 år, men bevarede dokumenter viser, at han i perioder var hjemsendt. F.eks. var han hjemsendt fra Flensborg fra september 1762 til midt i april 1763 og igen fra Viborg i juni 1763 til sit fødegods.

Hans kvitteringsbog vedrørende betalinger til Brejninggaard er bevaret fra 1773 til 1799. Heraf fremgår det, at landgildebetalingen årligt forblev 3 Rdl., men landgildekorntet gik over til 12 tønder mel årligt. Hertil betalte han årligt folkeskatter og de forskellige ekstraskatter, som godsejeren var ansvarlig for opkrævningen og viderebetalingen af.

Han må have været noget opsat på at få vandmøllen i fæste, for ikke alene måtte han overtage enken og hendes 4 uforsørgede børn, han måtte også overtage forgængerens ret betydelige gæld og brugte sine spareskillinger på at få den bragt så meget ned, at boet undgik auktion, hvilket ville have ført til enkens fallit.

Samme år, han blev gift med formandens enke, fik de sønnen Heyle Johan (1773-1779), men allerede i 1775 døde hans kone, og han stod nu tilbage med fællesbarnet og de 4 stedbørn. Børnene Christian og Karen Johanne kom til deres farbror, birkedommer Lindegård på Læsø, men de 2 andre

piger blev i møllen, hvor de skulle have ophold til efter deres fyldte 16.år, når de var blevet konfirmeret. Når de flyttede bort fra møllen, skulle de have hver en kiste og »skikkelige klæder«. Ifølge skiftet efter møllerkonen får vi lidt at vide om, hvordan hun gik klædt⁹. Hendes klæder fandtes i hendes maledede fyrrekiste med lås og nøgle. Hendes tøj bestod af et sort skørt, en sort kattuns trøje, en hjemmegjort tavlet ditto, et kattuns forklæde, en grøn hjemmegjort kåbe med sølvhager, en blå ditto af halv silke, en sort stoffes kjortel, en grøn ditto, en kattuns trøje og ditto skørt, et brunt stoffes skørt, et sribet hjemmegjort ditto, et snøreliv, et par sko med metalspænder, en halvslidt fløjls kyse, et par fløjlshandsker, to sæt hovedtøj med huer og et blomstret kammerdugsklæde.

Året efter, i oktober 1776 giftede han sig med Kirsten Lauridsdatter (1745-1828) fra Dumpen lige nord for Brejning kirke. Ifølge hendes bevarede skudsmålsværebrev havde hun tjent i Velling 1765-1770, i Nr.Omme 1770-1771 og i Ravsted i Sønderjylland 1771-1776⁹). Hun var jo ikke hæmmet af noget stavnsbånd, men kunne rejse frit omkring, når blot hun havde sit skudsmålspapir i orden. De fik sammen en flok børn. Knud (1777-?), Laurids (1779-1779), dødfødt søn 1780, Maren (1782-?), Margrethe (1785-1785), Margrethe (1786-?) og Elisabeth Conradine (1790-?).

Niels Møller, som han oftest kalder sig, drev møllerriet, og det var åbenbart så godt, at han fik så megen formue, at han kunne låne penge ud. Der er bevaret enkelte lånebeviser og også et forlæg, antagelig skrevet af degnen, og heri kunne han så indføje låners navn og beløbets størrelse. Et enkelt dokument viser, at han også selv lånte penge. Da hans kones svoger, Anders Mikkelsen, i Randbækgård i 1794 fik mulighed for at købe sin gård fri fra Brejninggaard, kautionerede Niels Møller for ham, til lånet var betalt i efteråret 1795.

Med ejeren af Brejninggaard, fru von Albertin, stod han tilsyneladende på god fod. Hun var gudmoder til den yngste datter, og da møllerrfamilien i 1800 rejste fra godset, sendte godsejerinden et farvel i et nydeligt brev sammen med en gave til guddatteren, da hun selv havde været bortrejst og derfor ikke fik sagt farvel.

I 1800 rejste møllerrfamilien fra møllen til Kolstrup i Stepping sogn i Sønderjylland, hvor Niels Knudsen havde købt en gård, og her døde han i 1802. Hans enke døde først i 1828 hos sin datter, Maren, der var gift og boede i Trolddal i Lintrup sogn ved Rødding.

I årene herefter blev vandmøllen drevet fra godset ved hjælp af Morten Mortensen (1769-1849), også kaldet Morten Møllersvend, fra St.Snogdal, nævnt i skattemandtaller 1803-1810¹⁹), som fadder i 1808 og som 32-årig ansat på Brejninggaard i folketællingen 1801²⁰). Han var senere ejer af gården Sig, som lå lige syd for nuværende Spjald by, hvor nu Statoil ligger. I 1812 døde fru von Albertin, men arvingerne drev godset videre, til godsejer Bonne overtog det i 1816. Ifølge Bølling herreds auktionsprotokol var der auktion på Brejninggaard 22-4-1816 over løsøre og kreaturer fra godset, og ved denne auktion overtog Bonne mølleinventaret for 200 Rdl.¹²) Han fik i øvrigt først endeligt skøde på godset i 1819. Man kan tænke sig, at møllerriet har kørt noget på vågeblus, men da der kom ny ejer til godset, skulle der ske noget. Tømrer Jens Larsen, senere ejer af Røjkum Krog, blev hidkaldt fra Muldbjerg mølle i foråret 1819 til Brejning vandmølle, sikkert for at reparere på bygningerne. Fra nu af er der ikke tale om fæstere af møllen mere, nu bliver den forpagtet bort.

Rækken af forpagtere er nogenlunde kendt til vor tid, bl.a. er der tinglyst en del forpagtningskontrakter. Gennemgående har der været en ret stor udskiftning af forpagtere i møllen. Ofte lyder kontrakten på en længere årrække, men i løbet af få år er forpagterne alligevel flyttet bort. Det kunne tyde på, at møllerræringen ikke har været særlig god her på stedet. Det er sikkert også

derfor, at møllen i perioder blev drevet fra godset ved hjælp af møllersvende eller bestyrere.

Jørgen Mørch Behr forpagtede møllen i november 1819 af godsejer Christian Hirtznack Bonne¹¹⁾. Stuehuset var som tidligere nævnt ikke stort, så han fik godsejerens tilladelse til at bygge på egen bekostning 4 fag til stuehusets vestre ende, som han var forpligtet til at rive ned, når godsejeren måtte ønske det, men som han ved fraflytningen solgte til eftermanden for 100 Rdl. Han skyldte købmand Husted i Ringkøbing 36 Rdl. i 1821, hvorfor han pantsatte 5-6 gode sengesteder, alt indbo i møllen, samt køkken- og bryggehusredskaber og 4 gode køer til købmanden¹¹⁾. Han kom med hustruen Else Kirstine Lang og tre børn fra Velling, hvor han først havde været ejer af Vennergård og derefter møller, hvortil han kom fra Vistoft på Mols i 1817. I 1822 flyttede han til Bækbo i Dejbjerg sogn og herfra i 1824 til Lyngby på Mols (Nygaards sedler). Han var født på Ingvorstrup, Vejlbø 1777.

Gregers Madsen, født i Langergårde i 1787, forpagtede møllen 1822-1828 af agent Nyholm¹¹⁾. I årlig forpagtningsafgift gav han 20 tdr. rug og 10 tdr. byg, ligesom han skulle formale alt godsets korn. Til gengæld fik han 4 køer og 6 får græsset og fodret og havde ret til at dyrke have ved møllen og fra møllen og til mølledammen. Han skulle holde bygningen ved lige med klinen og kalkning, godsejeren betalte skatterne, forpagteren fattigkornet. Der skulle forefindes en 14 lispund bismar ved møllen, og dette gentages i alle senere forpagtningskontrakter. Han var gift med Ane Dorthea Møller. I 1828 flyttede de til Nr. Omme og derfra videre til Gellerup. Han endte som gårdejer i Borup, Tårup sogn og døde først i 1879.

Johan Freund og hustru, Ellen Jørgensdatter, kom fra Bredsten i foråret 1828, men rejste allerede året efter²⁷⁾ til Skibet ved Vejle. Deres søn, Jørgen, der var født i 1816 på Vejlekanten, blev som tjenestekarl i vandmøllen, hvorfra han blev konfirmeret i 1830.

Hans Nielsen Schmidt og hustru, Else Nielsdatter, kom fra Løjt ved Åbenrå i foråret 1829. I april 1832 flyttede de til Dejbjerg²⁷⁾. Han forpagtede nu både vand- og stampemøllen for 6 år af agent Nyholm for 160 Rigsbankdaler i årlig afgift, samt formalingen af godsets korn¹¹⁾. Forpagteren skulle vedligeholde bygningerne med klinen, kalkning, tag og mønning, men godsejeren hovedreparerer, dog skulle forpagteren have håndværkerne på kost. Brejninggaards smed skulle arbejde gratis på møllen. Til hovedreparation hørte nyt vandknagehjul, stenindlægning, pille til vandværket, akslet, stampetrug og køller. Til småreparationer hørte vedligeholdelse af stokke, knage, bildhamre, drivstave og langjern.

Mølleren måtte pantsætte sit indbo som sikkerhed for forpagtningsafgiften: 1 gulmalet enspænder postvogn, 1 sortbrun 4 års hest, 1 sort ko, 2 svin. 1 aske- og 1 egechatol, 2 blå kister, 4 stole af bøg med lædersæder, 1 rødmalet bord, 4 blå og hvide dyner (i 4 sengesteder), 6 do. hovedpuder, 2 pr. hørgarnslagener, 1 bryggekedel af kobber, 1/2 tønne i rumfang, 2 bryggekar, 2 baljer, 2 spande med jernbånd samt en væv med tilbehør.

Organist og løjtnant Ole Tønder Schiøtz fra Ringkøbing forpagtede de 2 møller i 8 år fra 1832-1840 af godsejer J.A.Kuhlmann for en årlig afgift på 160 Rigsbanksdaler rede sølv de 3 første år og 210 Rbd. for de sidste¹¹⁾. Ejeren af møllen skulle betale de kongelige skatter, men forpagteren måtte selv udrede udgifter til præst, degn, jordemoder, skolevæsen og fattigkasse, ligesom forpagteren også selv skulle reparere møllehuse og mølleværk, hvorpå ejeren holdt syn 2 gange årligt. Han skulle være varsom med ild og lys. Han fik 2 køer og 6 får med yngel græsset og fodret, ligesom han fik halm til en hest. Han skulle bestandig holde møllegården strøet med lyng og lyngtørv for at

opsamle gødning og urin fra møllegæsternes heste, hvilken lyng og lyngtørv han fik tilkørt fra godsets hede. Han skulle selv sørge for møllebækkens og mølledæmningens vedligeholdelse og måtte aldrig hæmme møllebækkens frie løb fra Bækbodam over stampemøllen og til vandmøllen. Selv om han også forpagtede stampemøllen, så havde Brejninggaards ejer efter kongeligt privilegium lov til at holde feldberederi her, at indkøbe rå skind og sælge alle tilvirkede skind på offentlige torve rundt om i Jylland. Hvis det blev tilladt frit at brænde brændevin igen, skulle forpagteren i årlig afgift betale 8 Rbd. sølv til godsejeren. Der kom en lov derom i 1835, men der kom ikke noget brænderi på Brejninggaard før efter 1850. Han drev møllen med en møllersvend, Niels Nielsen, som tidligere havde været mølleforpagter i Staby, men som også var tømrer af profession, se nedenfor.

Schiøtz måtte pantsætte sine ejendele i møllen bestående af 4 opredte senge med hver 1 over- og 1 underdyne, 1 lang og 2 korte puder, 1 sortbroget kø, 6 får med lam, 1 brunflammet sekretær med egeskuffer, et komplet drejelad med høvlebænk og alt tilbehør, et stort dobbelt slagbord, 1 kobbergruekedel på 1/2 tønne samt alle andre slags ejendele. Dertil kom, at han lånte penge af Rosenvinge i Ringkøbing, hvorfor han måtte pantsætte en jernbilæggekakkelovn og en bøgehjulsskæremaskine. Han blev nu hurtigt træt af det hele og opsigte forpagtningen i 1834.

Anders Nielsen Døes fra Nr.Felding forpagtede møllerne i 10 år fra 1834-1844 af godsejer Kuhlmann¹⁹⁾. Han måtte underskrive en ret hamper kontrakt, idet han måtte gå ind på at overtage begge møller med alle deres mangler, men ved afleveringen, når forpagtningen ophørte, skulle de være i fuld forsvarlig og god stand. Han måtte gå ind på at hovedreparere begge møller uden udgift for ejeren mod en årlig af gift de fire første år på 160 Rdl. stigende til 200 Rdl., ligesom alt godsets korn skulle males gratis. Affaldet af klid og pillemel tilhørte godsejeren, og man vedtog, at hver tønne korn, der blev pillet, gav tre skpr. pillemel. Ejeren havde ret til at foretage to årlige syn på møllerne. Desuden skulle han købe den ved møllen liggende rhinsksten og lægge den ind i mølleværket inden fjorten dage efter forpagtningens indgåelse, inden seks uger skulle han indsætte en ny og forsvarlig pillesten, inden Sct. Hans et nyt vandhjul og en ny mølleaksel og inden Mikkelsdag en ny vandkarm. Han fik græsning og halmfoder til 4 køer, 8 får og 1 hest. Til foder til hesten fik han 5 travrer havre og 5 travrer rughalm à 10-12 lispunds vægt samt 1 læs hø, som forpagteren selv skulle lade slå og hjemkøre. Desuden fornødent tag eller langhalm til husene, som han selv skulle lade oplægge. Han blev anvist, hvor han måtte bjerge det nødvendige brændsel af tørv eller klyne. Desuden fik han samme havepladser, som forgængerne.

Den gødning, der faldt ved møllen, tilhørte godsejeren med undtagelse af 16 læs. Forpagteren skulle bestandig holde møllepladsen strøet med lyng eller lyngtørv, således at gødning og urin fra møllegæsternes heste lettere lod sig opsamle. Bækken skulle uhindret løbe fra Bækbodam til vandmøllen, og forpagteren skulle vedligeholde den og alle mølledæmninger. De ål, der blev fanget ved de 2 møller skulle deles ligeligt mellem godsejer og forpagter, og godsejerens del skulle leveres på godset. Desuden skulle han betale møllersvendens løn efter hans kontrakt. I folketællingen 1834 var han 36 år gammel. Hans kone, Kirsten Jensdatter, var 32 år, og sammen havde de børnene Niels 11 år, Jens Peder 9 år, Peder Christian 7år og Peder Andreas 4 år²⁰⁾. Samtidig med at være mølleforpagter var han ejer af Nygård i sognet.

Da forpagteren ønskede at overtage forpagtningen allerede fra januar 1834 og ikke først fra maj, som det ellers var meningen, skulle han for de første godt 4 måneder indtil 1.maj i afgift give 16 tønner rug, samt holde de 8 svin omhyggeligt, som godsejeren nu havde gående ved møllen. Han

skulle omgås møller og værker forsvarligt, da tab, skade eller forsømmelse fra hans eller hans folks side, alene skete på hans regning. Han var ansvarlig for, at ingen af hans familie eller ansatte kom i den herskabelige have eller andre steder, hvor de intet havde at gøre, ligesom han ikke måtte udskænke brændevin for godsets folk eller tillade dem om aftenen at spille kort eller opholde sig i møllen. For hver sådan overtrædelse betalte han 1 Rdl. i rede sølv. Han skulle i det hele forholde sig, som det tilstod en ordentlig og retskaffen mand. Det hele var nok for stor en mundfuld for mølleren, for allerede i 1835 flyttede han med familien til Ikast²⁷⁾.

Anders Nielsen pantsatte alt indbo og udbo, samt besætning til godsejeren som sikkerhed for forpagtningen, d.v.s. svin, 4 køer, 1 hest, 8 får, 3 opredte senge med hver 1 over- og 1 underdyne, 1 lang og 2 korte puder, 1 dragkiste, 1 stor kuffert, 2 borde, 6 stole, 1 stor kobbergruekedel på 1/2 tønne, samt alle køkken- og bryggersredskaber og inventaret i møllerne.

I 1836 hed forpagteren Christian Andreas Oldenburg, som var gift med Ane Magdalene Johanne Stollen. De fik tvillingerne Johan Daniel og Margrethe Dorthea døbt det år, men flyttede før 1839 til Skårup i Hanning sogn, hvor han købte en gård. Han var født i Holsten o.1798 og var først mølleforpagter i Altenkrempe i Holsten i 1825, derefter mejeriforpagter på Højris, Ikast sogn ved folketællingen 1834. Han døde allerede i 1840 i Skårup (Nygaards sedler).

I folketællingen 1834 havde Anders Nielsen Døes, ud over karl og pige, møllersvenden Niels Nielsen (1802-1883), som med familie også boede i vandmøllen eller muligvis i stampemøllen. De var kommet til sognet fra Hover i maj 1832. Efter at Anders Nielsen var flyttet til Ikast i maj 1835²⁷⁾, fortsatte Niels Nielsen tilsyneladende i nogle år som svend under godsejeren, og overtog forpagtningen i 1841¹¹⁾. Han forpagtede begge møller, men ikke stampemøllens husbygning, som nu for fremtiden ser ud at blive brugt til bolig for ansatte ved godset, indtil Brænderigården blev bygget efter 1850. Han blev pålagt at behandle både møllegæsterne og det tøj, der blev indleveret til stampning, ordentligt, ligesom han ikke måtte overbelaste møllerne. Han skulle selv foretage småreparationer og deltage i tømmer- og snedkerarbejde ved møllen, medens ejeren skulle vedligeholde mølle, damme og inventaret. Han skulle årligt have 100 tdr. kartofler til de svins fodring, der holdtes ved møllen og som levede af affaldet fra møllet, det såkaldte svinemel. Til at strø dem fik han 8-10 læs taghalm, raghalm eller slålyng.

Forpagtningsafgiften var sat til 30 tdr. rug og 20 tdr. byg efter gældende kapitelstakst, samt 100 Rdl. Slesvig Holstensk courant for kreaturholdet ved møllen, ligesom han skulle male al godsets korn til husholdning og salg toldfrit. Desuden fik familien sød- og kærnemælk fra godsets stald til dagligt brug. Hans kone hed Elisabeth Hansdatter (1802-1866), og i 1834 var de 32 og 33 år gamle og havde sønnen Niels, født i Staby 1829, død i Abildtrup, Vorgod sogn, 1906. Kontrakten var opsigelig fra begge sider med 1/2 års varsel, og forpagtningen blev allerede ophævet i 1843, hvorefter familien flyttede til Abildtrup, hvor han for øvrigt fortsatte som stampemøller og tømmer. Erhvervet smittede af på navnet, idet familien herefter kaldtes ”Stamp” eller ”Stampe”. Fortegnelse over det inventar han overtog ved forpagtningens begyndelse indeholdt følgende:

1 orne, 8 galte, 6 søer, 1 kobber gruekedel, 2 bryggerkar med låg, 1 ølfjerding, 1 brændevinsfjerding, 1 brændevins halvanker, 1 gammel tønne, 1 øsebøtte, 1 ege- og 1 fyrrespand, 1 øse, 1 (ild) fork, 6 stk. svinetrug.

I møllen: 4 kar, 1 siebøtte, 1 skæppe, 1 fjerdingkar, 2 firkantede solde, 1 aflang do., 1 hårtimse, 2 solde, 1 melkost, 1 ny og 1 gammel toldkop, 1 ny og en gammel sigte, 1 jernstang, 1 trefod, 8 bil-

lehamre, 1 lang bæk, 2 sengedyner, 2 lagener, 2 hovedpuder, 1 talje med tov som bruges til at vende stenen med.

Jens Rauff var født i Hastrup mølle i Thyregod og 33 år gammel, da han kom hertil i november 1843 fra Alminde²⁷⁾. Han flyttede allerede videre til Brande i 1844 og døde som møller i Smedebæk mølle i Ejstrupholm i 1865. Ifølge hans kontrakt forpagtede han begge møller med undtagelse af stampemøllens stuehus af godsejer Hans Frederik Fenger¹⁾, og han måtte udnytte dem så godt, som det var muligt under hensyntagen til god behandling af både møllegæsterne og det tøj, der blev indleveret til stampning.

Ejeren af Brejninggaard holdt mølleværker, inventar, bygninger og dæmninger ved lige, mens forpagteren skulle foretage de småreparationer, som han havde indsigt i, ligesom han skulle deltage i tømmer- og snedkerarbejde på møllerne. Han skulle bruge møllerne med omhyggelighed og forsigtighed, således at de ikke led overlast.

Han måtte bruge den indhegnede have ved møllen og den langs godsets vestre skov beliggende toft, hvor han kunne så staldfoder til sine kreaturer. Hertil måtte han beholde 10 læs af den gødning, som møllegæsternes heste afleverede. Desuden fik han engen langs møllebækken hen til den gamle dæmning til høslet, men han måtte ikke bruge den til græsning, for at den ikke skulle blive trådt op. Til græsning for møllegæsternes heste og stude fik han grønningerne i den gamle grusgrav, samt den plet grønjord, der strakte sig langs vej dæmningen fra møllen østpå til »Varden bro«, hvor vandet løb ud af voldgraven uden om mølledammen til møllebækken. Desuden fik han et læs halm årligt, halvt rug- halvt havrehalm, ligesom han fik 2 beder græsset sammen med godsets beder, og om sommeren fra 1.maj til 1.november fik han dagligt leveret 3 potter nymalket mælk fra godsets stald og 2 potter dagligt resten af året. Ugentligt fik han leveret 3 potter kærnemælk eller skummet mælk.

Til sine svins fodring fik han leveret 50 tønder kartofler hvert efterår og 8-10 læs taghalm, raghalm eller slålyng til at strø dem i. Han skulle holde svinene ringede, så at de ikke gjorde skade på gårdsplads eller bygninger. Han overtog 1 orne, 8 galtsvin og 6 søer, samt 6 svinetrug til deres fodring.

Han fik udvist sit ildebrændsel af hedetørv, brændlyng og klyne i godsets hede. Han skulle selv sørge for hjemkørsel af hedetørvene, mens resten blev hjemkørt på godsets bekostning.

Den årlige forpagtningsafgift af det hele var 30 tønder rug og 20 tønder byg, som blev betalt efter gældende kapitelstakst for Ringkøbing amt. I årlig afgift af svine- og kreaturholdet betalte han 100 Rdl. Slesvig Holstensk courant, som dog var betinget af, at flæskeprisen i Holstebro og Ringkøbing var 5 mark 8 skilling pr. lispund grønt flæsk i slagtetiden, der strakte sig fra 1.oktober til 1.april. Alt i alt kunne afgiften beløbe sig til omkring 300 Rdl., som skulle betales i 2 årlige rater, 30.april og 30.oktober. Desuden skulle han formale, pille og sigte alt godsets korn toldfrit, både det, der blev brugt på godset og det, der skulle sælges. Pillemelet herfra skulle væsentligst tilhøre godsejeren, ligesom gødningen fra møllens dyrehold.

Ejeren af Brejninggaard forbeholdt sig ret til at overrisle godsets enge og agre med vandet fra Bækbodam og møllebækken, men der skulle hele tiden være så meget vand tilbage, at mølle-riet kunne drives. Jens Rauff måtte ikke beværte godsets ansatte med brændevin uden tilladelse fra godsejeren. Til gengæld måtte han gerne beværte møllegæsterne, og til det brug overtog han 1 kobbergruekedel, 2 brygkar med låg, 1 ølfjerdings, 1 brændevinsfjerdings, 1 brændevins halv-anker, 1 gammel tønde, 1 øsebøtte, 1 ege- og 1 fyrrespand, 1 øse og 1 ildfork. I møllen var der en lang bæk,

som folk kunne sidde på, mens de blev trakteret. Blandt inventaret her var 1 gammel og 1 ny toldkop, sigter og temser, 1 melkost, 1 talje med tov til at vende møllestenen med samt 8 bildhamre.

Så var der igen nogle år, hvor mølleriet blev drevet fra Brejninggaard med forskellige møllersvende og uden forpagter. I folketællingen 1845 var Ole Pedersen, barnefødt i Gjellerup sogn og 40 år gammel, møllersvend, i folketællingen 1850 var det nu Christen Mikkelsen (1820-1877), barnefødt i Nr.Omme og 30 år gammel, der var møllersvend. Han blev gift her i sognet i 1849 med Ane Kirstine Lauridsdatter (1823-1913) født i Ølstrup, opdraget i Dampen ved Brejning kirke, hvor de boede, mens møllen var beboet af den senere eftermand med familie, der kom til sognet o.1850. Christen Mikkelsen endte som husmand i Dampen, hvilket fremgår af hans endnu bevarede gravsten. Brødrene N.H og H.S. Frandsen ejede Brejninggaard fra 1849 til 1882. De byggede brændevinsbrænderi ved stampemøllen efter 1850, det kompleks vi i dag kender som »Brænderigården«, og herefter var stampemøllens funktion slut.

Niels Jensen fra Staby var møllersvend her i 1853, 1855 og 1857 ved efterfølgerens søns dåb²³). Han var født o.1820 og var gift med Ane Marie Jensdatter, født o.1814 i Dejbjerg. De havde børnene Inger Marlene 11 år, Jensine 6 år og Karen Marie 2 år ved folketællingen i 1855. Ifølge folketællingen i 1850 boede familien i møllehuset, og manden arbejdede på Brejninggaard som karl.

Poul Christensen var karl i møllen i 1857²³) og boede her med sin familie sammen med møllersvenden med familie. Han var selv møllersvend her 1858 og 1860. Ved de to sidste døtres dåb i 1863 og 1865 kaldes han for møllebestyrer. Han var født i Lem 1830, og døde i Grønnehuse her i sognet i 1885 som husfæster af 20 tdr. land, som han fæstede af Brejninggaard i 1857 og bebyggede. Han var gift her i Brejning kirke i 1856 med Ane Nielsdatter, født i Lem sogn i 1831. Ved vielsen tjente de begge på Brejninggaard. De havde børnene Marie Christine 8 år og Peder Christian 3 år ved folketællingen 1860, og som døde i 1907 i Menominee, Michigan, USA. I 1863 fødtes Karen Marie, død i 1891, og i 1865 Maren, som var gift med Svend Kjærgaard på Brejninggaards Mark. De boede i møllen endnu i 1867, hvor konen stod fadder. Hun døde som aftægtskone hos svigersønnen på Brejninggårds Mark i 1901.

Emil Viggo Camillo Bøving var født i Vejen præstegård 1839. Han forpagtede både Brejninggaard og vandmøllen i 1867¹¹). I den 19. post af hans forpagtningskontrakt på godset står følgende: »Det er en forpligtelse for ejeren af Brejninggaard ikke at bortforpagte den Brejninggaard tilliggende vandmølle med bygninger og tilliggende uden først at tilbyde forpagteren samme, og er forpagteren berettiget til at fordre sig møllen overdraget i forpagtning så lang tid, der endnu er tilbage af gårdens forpagtningstid og for en årlig afgift af 500 Rdl. der erlægges samtidig med afgiften på gården. Det skal derfor tillige være en forpligtigelse for forvalteren at vedligeholde møllen med redskaber og inventarium, samt de til møllen hørende bygninger, samt at udrede alle skatter og afgifter af møllen for forpagtningstiden. Ombygges møllen, hvortil ejer er berettiget, fastsættes afgiften efter fælles overenskomst. Affaldet - svinemelet - tilfalder forpagteren, mod at denne for ejeren årligt feder eet svin.« Ifølge folketællingen i 1870 havde han ansat sin svoger, Peter Joachim Omøe, der var født i Kalundborg 1843, som forpagter af møllen. I 1860 var han brænderilærling på Brænderigården. Han havde en møllersvend, Frits Peter Sager Deisner med familie, på møllen i 1870²⁰). Han var født i Haderslev i 1828 og var i 1845 møllerkarl i Assens. I 1865 var han forpagter af møllen i Sønderby i Rindum, hvilket år han og hans kone, Johanne Marie Kirstine Andersen, fik datteren Christine Mariane døbt. Familien flyttede tilbage til Rindum omkring 1872, hvor hans kone var født i 1835, og

senere etablerede han sig som møllebygger i Ringkøbing, hvor hans kone døde i 1892. I 1872 og 1874 boede møllersvenden Peder Thomsen Jensen med hustru Ane Nielsen i møllen, hvor de i de nævnte år fik født døtrene Ane Magdalene og Marie. I 1879 bestyredes møllen af Peder Hansen Refstrup gift med Sidsel Nielsdatter. De fik i dette år datteren Jensine Marie konfirmeret i Brejning kirke. Hun var født i Hee i 1865.

Men i 1879 døde Camillo Bøving, og hans enke, Christine Marie Omøe, der var født i Kalundborg 1848, gik nu ind på at afgive forpagtningen af vandmøllen, som førnævnte Frits Deisner forpagtede 1880-1884. Hans kontrakt er den sidst bevarede tinglyste¹¹⁾. Han skulle vedligeholde møllebygningerne ude og inde og holde møllestuen i forsvarlig stand, således at møllegæsterne kunne være tilfredse. Han og hans folk skulle omgås gæsterne på en høflig måde, således at den gode søgning, der var til møllen, ikke skulle ødelægges. Det var nok nødvendig at indprente ham det, for i 1883 blev der bygget en vindmølle i Spjald på Nørre Søndergårds mark, hvor nu Møllebakken er i dag. Den var en grim konkurrent til vandmøllen, og det er givet, at det har betydet mindre søgning til denne.

Han skulle betale 250 kroner i årlig forpagtningsafgift, halvdelen 1.januar og 1.juli. Desuden skulle han udrede alle skatter og afgifter af bygninger, jord, vandkraft og møllenæring. Forpagtningen var uopsigelig for forpagteren bortset fra ved død, mens godsejerne kunne opsiges ham med 3 måneders varsel. Han måtte finde sig i, at alt affaldet fra mølleriet, det såkaldte svinemel, tilhørte godset, en bestemmelse fra Camillo Bøvings tid som gods- og mølleforpagter.

I 1884 hed mølleforpagteren Niels Ebsen, som kom fra Brøns sogn, hvor han havde været hjulmand. Han var gift med Else Margrethe Jesdatter. De fik det år sønnen Jes Jørgensen Ebsen konfirmeret i Brejning kirke. Han var født i Brøns sogn i 1870. Familien returnerede til Brøns sogn før 1887, for dette år og 1888 var Mejnert Olsen bestyrer af vandmøllen. Han var gift med Karen Kirstine Nikolaisen, og i 1888 blev deres søn Thue Kristian døbt i Brejning kirke²³⁾. I 1886 hed mølleforpagteren Ole Kristensen. Han var gift med Marie Kristensen, og fik datteren Marie Methea døbt dette år. I 1897 blev han møllebestyrer i No for 5 år, i 1906 er han møllebestyrer i Hee.

I februar 1890 hed mølleren Lars Chr. Andersen²⁰⁾. Han var ikke ganske ung, var født i Skive o.1817 og kom hertil fra Nr. Omme omkring 1888. Han var gift med Kristiane Nielsen, født i Vind sogn o.1827, og hos sig havde de deres datterdatter Mariane Jensen, født i Nr. Omme sogn i 1889 og senere gift med Andreas Kyndesen i Grønnehuse her i sognet. Han blev i løbet af foråret 1892 afløst af Jens Krog Johannesen, som var født i Blæsbjerg i 1856. Han blev gift i 1880 med Amalie Marie Poulsen født i Margrethelund på Mosens Mark i 1860. Han havde i nogle år været husmand på Kroghede lige vest for Nørre Søndergård uden særlig succes, og nu forsøgte han sig som møllebestyrer i stedet.

Som den hurtigt skiftende række af møllere antyder, var det ikke nogen guldgrube at være møller på vandmøllen, og det blev da slet ikke bedre, da der også kom konkurrence fra vindmøllen på Spjald. At brugerne af møllerne havde blik for muligheden af at presse mølleforpagterne på indtjeningen nu, der var flere om budet, fremgår med al tydelighed af Brejning sogneråds forhandlingsprotokol³³⁾, hvor det sidst på året 1889 blev pålagt Ole Snogdal at indgå akkord med den ene af sognets to møllere om at få Fattiggårdens korn malet mod betaling og ikke som tidligere, hvor mølleren tog sig betalt med toldkoppen. De to møllere må have talt sammen, for begge ville male kornet for 20 øre pr. 100 pund, og så måtte Fattiggårdens bestyrer selv veje kornet. Jens Krog Johannesen gik af med sejren

og malede Fattiggårdens korn de næste år.

I Ringkjøbing Amts Avis står der følgende den 23. juli 1892: “Udvandringen til Amerika. Fra Brejning skrives til os: I Torsdags afrejste der fra Brejning ikke mindre end 17 Personer til Amerika, hvoriblandt en gammel Kone. At Udvandringen her fra Egnen til sine Tider er ret betydelig, turde være en bekjendt Sag, men at 17 Mennesker fra et Sogn og paa en Dag rejser, hører vel nok til Sjældenheder. Siden 1. April d. Aa. har 5 Familier i Brejning solgt deres Ejendomme og er afrejste for at søge Lykken i det ukjendte fjerne Vesten. “

Meddelelsen kunne godt have tilføjet til tallet 17, at det var 17 personer af samme familie, for de 17 personer dækkede over Jens Krog Johannesen med kone og seks børn, hans lillebror, hans kones ene søster med mand og fem børn, samt hans svigermoder, den 63 årige Maren Jensdatter, der var enke i Margrethelund. Hun var den nævnte “gamle kone”!

Familiens mål var byen Menominee i staten Michigan, hvor Amalie i forvejen havde to brødre og en søster boende. Vel ankomne blev Jens Krog Johannesen med familie fotograferet, og billedet blev sendt hjem til familie på gården Mose her i sognet, og så fortsatte familien ellers husmandstilværelsen med den forskel, at jordtilliggendet var væsentligt større end i Danmark. Familien boede flere steder i omegnen af Menominee. Amalie døde i 1915 i Ingalls, Jens Krog Johannesen døde i 1924 i Menominee, og de ligger begravet på den danske lutherske kirkegård i Stephenson, hvor deres gravsten stadig kan findes ³⁴⁾.

Vandmøllen blev nu bortforpagtet til Hans Pedersen, som var gift med Maren Margrethe Lauridsen. De fik sønnen Jens Senius døbt i 1892. Vandmøllen kaldes nu “Gammel Mølle”. Den næste forpagter dukkede allerede op i 1896, hvor Søren Christian Andersen Nørgaard, der var født i 1857 i Svingeltoft i Staby forpagtede møllen og samtidig blev gift med Petrine Mathiasen, der var født i Sønder Søndergård her i sognet i 1859. De fik datteren Kirstine Margrethe kort tid efter deres bryllup i 1896. Hun blev gift i 1924 med gdr. Karl Emil Lauridsen, Røjkum og døde 1963. Forældrene købte Vesterbækvej 4 i 1903, men døde hos datteren i Røjkum, han i 1923, hun i 1936.

De var altså kun kort tid i møllen, for i 1899 benævnes den nedenfor nævnte Christen Olav Rye Skou Olesen som mølleforpagter, selv om han boede i Kinvadhus i Randbæk.

Ved folketællingen i 1901 var møllen beboet af en sadelmagerfamilie, som hos sig havde boende den ugifte møllersvend, Claus Jørgen Clausen, født i Fåborg i Ribe amt i 1872.

Ved folketællingen i 1906 boede mølleren Thomas Chr. Christensen med familie i møllen. Han var født i 1855 i Nr. Vium og døde sammesteds i 1925. Han var gift med Mette Bentsen, født i 1858 i Assing, død i Nr. Vium 1932, og med i møllen havde de børnene Ane født 1891 og Marie født 1894. De kom fra Bundsbæk mølle, hvor de havde været møllerfolk siden 1883. Datteren Else Marie, født i 1885, blev gift med gdr. Jens Lønborg i Sandbæk. De må have haft en vis kontakt med området, for de er med på et billede af en del af beboerne taget på Brænderigården omkring 1895, måske har de hjulpet med mølleriet, når møllen var uden forpagter.

Ved folketællingen i 1911 boede mølleren Christen Olav Rye Skou Olesen med familie i møllen. Han benævnes møller og landbruger. I de første år boede familien i Kinvadhus (Højmosevej 18), hvor deres børn er født, og hvor han var husmand samtidig med, at han gik ud som daglejer, men blev herefter mølleforpagter. Han var født i Flynder mølle i 1875 og døde i Mølletoft i 1921. Hans kone, Ane Katrine Knudsen, var født i Lillebæk her i sognet i 1875 og døde i Skovhuset vest for Brejninggård i 1949. Ved giftermålet i 1897 var han møllersvend i Gjellerup og havde i øvrigt været møllersvend i

Brejning vandmølle fra november 1895 til september 1896 ifølge hans bevarede skudsmålsbog. Der er bevaret flere aftryk af hans stempel, hvor der står: »Kr. Olesen Møllersvend«²¹). Ifølge en bevaret afskrift af en ikke tinglyst forpagtningskontrakt mellem godsejer Albrektsen, Brejninggaard og Christen Olav Rye Skov Olesen, som findes på Brejninggaard (kopi på Egnsmuseum), forpagtede møllebestyrer Chr. Olesen vandmøllen og vandkraften fra 1-4-1908 til 1-4-1911. Han skulle dagligt male al Brejninggaards korn, majs og malt, så det var klar til brug betids, og desuden skulle han årligt betale 100 kr. i afgift. Hver sommer skulle han med ejerens materialer udrappe og hvidte alle møllebygningerne, som bestod af boligen, møllebygningen og rejsstalden, både ud- og indvendigt, ligesom paptagene skulle tjæres. Han måtte bruge haven ved møllen til at dyrke grøntsager i, ligesom han måtte lade en ko græsse på arealet og i den grusgrav, der lå vest for møllen. Desuden måtte han årligt grave 8.000 klyne i Brejninggaards mose.

De havde børnene Georgine Karoline Marie (1897-1899), Knud (1898-1981), Laurids (1900-1967), Georgine Marie (1902-1975), som var gift med Chresten Aaberg (1891-1962) her i sognet og bosat som de sidste lejefolk i det gamle møllehus indtil nogle år før nedrivningen i 1932, og Karoline (1905-1919). Han blev den sidste møller i vandmøllen. I to omgange i 1911 og 1913 fik han skøde på de jorder²²), der havde været dyrket til møllen vest for denne, bl.a. »Møllerens Toft«, og her opførte han beboelsen »Mølletoft«, hvis træskelet i øvrigt var genbrug og blev rullet hertil fra et nedrevet hus, der havde ligget ved indkørslen til Kærhusvej 2. Beboelsen er nuværende Brejninggaardsvej 1. Hertil flyttede familien i løbet af 1911 og boede her ifølge folketællingen 1916. På Brejning kirkegård fandtes familiens gravsted indtil for få år siden nordøst for kirken. Møllen var ikke beboet i 1916.

Alle de sidste beboere af vandmøllen er væsentligst fundet gennem Brejning sogns kirkebøger, da der ikke er bevaret flere forpagtningskontrakter, end de nævnte tinglyste og den ene utinglyste. Der er derfor en lille mulighed for, at der har været enkelte andre beboere i de sidste årtier af møllens tilværelse som vandmølle.

Men vandmøllens dage som mølle for sognet og godset var nu talte. Beboelsen blev brugt til ansatte ved Brejninggård, mølleriet har sikkert i nogle år endnu været brugt af godset, men mellem 1918 og 1922 blev det nedlagt og tilbage blev kun dynamoen med tilbehør til godsets strømforbrug. Og som nævnt tidligere er der i dag kun mølledammen, mølledæmningen med Brejninggaardsvej og møllebækken tilbage til at minde om tidligere tiders liv på stedet.

Kilder:

- 1a: R. Kancelliets Brevbøger 1571-1575: 25-6-1575.
- 1b: Frank Jørgensen: Præsteindberetninger til Ole Worm. Landbohistorisk Selskab 1970.
- 1c: V. Landstingets skøde- og pantebøger, B24 640, s.25a ff.
- 2: R. Rentekammeret:311,37: Jordebøger udsendt i henhold til Kongelig missive, 28-9-1660.
- 3: V. Viborg Landstings skøde- og panteprotokoller, B24 x.629 s.245 (1661), B24 x.680 s.325 (1726).
- 4: R. Rentekammeret, reviderede regnskaber, Lundenæs og Bøvling amter, ildsteds-og kvægskat 1677.
- 5: R. Rentekammeret, reviderede regnskaber, Lundenæs og Bøvling amter, kvæg- og kopskatten 1678.
- 6: R. Matriklen 1688, Brejning sogn, markbogen, rentekammeret 312, film S.6191.
- 7: R. Rentekammeret,2215-242: Betænkninger og efterretninger angående vand- og vejrmøllerne i Danmark, 1761, s.141ff.
- 8: V. Skifteprotokol for Brejninggård, G.449-1: 1753 s.70 ff., 1772 s.482 ff., 1775 s.511 ff.
- 9: Cand.phil. Per Salling, 2630 Taastrup: kopier af Niels Knudsens private papirer.
- 10: R. Rentekammeret:462,191: Kommisioner vedrørende skatteforhold: Skattekommissionen 1-10-1802.

11: V. Ulfborg-Hind herreders skøde- og panteprotokoller, B 80 A SP 6&7, udskrift vedr. Brejning sogn 1793-1872 samt B 80 A SP 78:

1819: skødeprotokol 2A s.162b.

1834: panteprotokol 7 s.128.

1821: panteprotokol 4 s.18.

1841: panteprotokol 9 s.137.

1822: panteprotokol 4 s.317.

1843: panteprotokol 10 s.127.

1829: panteprotokol 5 s.324.

1867: panteprotokol 21 s.444.

1832: panteprotokol 6 s.288.

1880: panteprotokol 25 s.466.

12: V. Bølling Herred, B 80 C 38: Dokumenter til auktionsprotokollen. Bølling Herred, B 80 C 35: Auktionsprotokol 1757-1819.

13: Kort- og Matrikelstyrelsen: Matrikelsarkivet, Brejning sogn, Bølling herred, original I kort. Målebordsblad Y 13, Brejning 1871/1872.

14: V. Ribe bispearkiv, sager vedrørende skolevæsenets indretning 1739 ff., B 8 1063.

15: V. Landbygningernes brandforsikring 1872, Tarm-Skjern Branddirektorat, x 318-4: Opmålingsprotokol for Bølling herred 1863-1903, s.28b.

16: Erhvervsarkivet, Århus og Brejning Egnsmuseum og Lokalhistorisk Arkiv, Spjald: Brejning sogn: Brandforsikringsprotokoller 1875 ff.

17: R. Rentekammeret, reviderede regnskaber, diverse ekstraskatteregnskaber fra Lundenæs og Bøvling amter 1683-1699, 1699-1748.

18: V. Bølling herreds justitsprotokol, B 80 C 2, s.462a, 31-3-1761.

19: V. Ringkøbing amtsstue, ekstraskattemandtaller 1806-12, B 21 163-167.

20: R. Folketællingerne fra Brejning sogn 1787-1916. Selv om Brejning sogn blev lagt under Hind herred i 1873, findes alle tællingerne under

Bølling herred.

21: Venligst udlånt af familien Aaberg, Brejning sogn.

22: V. Ulfborg-Hind herreds skøde- og panteprotokol, B 80 A SP78, 47 s.293.

23: Brejning kirkebog 1745 ff.

24: Extraordinaire Avertissements til de til Forsendelse med Posten aleene privilegerede Kiøbenhavnske Tidener. 12-1-1770.

25: R. Vejdirektoratet 1.afd., kort og tegninger VII, vejkort nr.1432 og 1433, år 1800.

26: Brejning Egnsmuseum og Lokalhistorisk Arkiv: Spjald Elektricitetsværks arkiv.

27: Brejning kirkebog: tilgangs- og afgangslister 1823-1848.

28: R. Rentekammeret: Sager under kontorordningen, 2215.235: Specifikationer på sædegårde 1682-1771, Brejninggård 1683.

29: V. Bølling herreds justitsprotokol, B 80 C 1, s.83b ff., 1731.

30: Landsarkivet, Frederiksberg: Københavns skiftekommission indtil 1771, skiftebrev nr.49, 21-7-1761.

31: Ringkøbing Museum 7807, 15-12-2000.

32: R. Rentekammeret: 2245.138 og Reviderede regnskaber, Lundenæs og Bøvling amter: Ekstraskatteregnskab 1720.

33: Brejning sogneråds forhandlingsprotokol 24-10-1889, 10-5-1890, 20-6-1890.

34: Brejning Egnsmuseum og Lokalhistorisk Arkiv: J.J.Lund: Udvandringen fra Brejning. Manuskript.

R = Rigsarkivet, København. V = Rigsarkivet, Viborg.

Under **Brejning Hovedgaards ejerlav** findes der en fuldstændig redegørelse for vandmøllens beboere.

Johannes J. Lund
Spjald 2001-2022.

Tilføjelser:

Christen Hansen Møller:

Hosekræmmer i København, bosat på Østergaden hos herr Eritzius (nuværende Strøget).

Død 2-2-1761, begravelsesindførsler mangler fra Nicolai sogn, hvortil han hørte, før 1767.

Skiftet efter ham findes på Landsarkivet i København under **Københavns skiftekommission indtil 1771, skiftebrev nr. 49, 21-7-1761.**

Ved registreringen var hans søskendebarn - det må nu være næstsøskendebarn, for han er ikke arveberettiget efter ham - værtshusholder Niels Andersen Spåbæk til stede.

I hans værelser fandtes 2 skabe, 1 skrin, 1 æske, 1 lille spejl, 2 stole, 1 taburet, 1 trappe, 1 himmelseng med adskillige dyner, 6 puder og 2 lagner samt et gammelt grønt omhæng. 1 bord med 2 fløje, 1 madskab, 1 madspand, 1 malmlysestage, 1 tintepotte, 1 kobber teked-del, 2 jernfyrfade, 1 tørrebænk, 4 fustager, noget jernskrammel, 1 sav, 1 økse, 1 feltseng, 1 tallerken og 1 tinmælkekande.

Tjenestedrengen: Dines Knudsen.

Afdødes tøj.

En mængde hosekramvarer for 500 rdl, andagtsbøger for 10 rdl og en del sølvtøj for 22 rdl, burde engang gennemgås.

Udestående fordringer, indtægt i alt 924 rdl og skyldig gæld 756 rdl.

Da boet var gjort op, blev der til overs 168 rdl 2 mark 11 skilling, således at en søsterlod blev på 24 rdl 0 mark 6 1/7 skilling, en broderlod det dobbelte.

Svogeren Laurids Andersen i Langergårde kaldes sognefoged.

Københavns rådhus, Københavns stadsarkiv: **Borgerskabsprotokoller:** Christen Hansen fra Jylland tog borgerskab som hosekræmmer i København 11-3-1737.

Niels Andersen Spåbæk:

Spækhøker og værtshusholder i Vognmagergade, Rosenborg kvarter, Trinitatis sogn, København.

Død 5-6-1768, begravet 9-6-1768 på Trinitatis kirkegård, 50 år gammel. Dødsårsag: Pløritz giese ?

Skifte i **Københavns skiftekommission indtil 1771, skiftebrev nr. 54, 30-8-1768.**

Efterlod enken Anne Catrine Jørgensdatter, som døde i november 1768 og blev begravet 8-11-1768 på Trinitatis kirkegård, 42 år gammel. Dødsårsag: Slag.

Skifte efter hende i **Københavns skiftekommission indtil 1771, skiftebrev nr. 47, 22-8-1769.**

Desuden børnene Anne 15 år gl., Mette Marie 13 år gl. og Jørgen Andreas 6 år gl.

Deres farbror, arbejdskarl på Københavns slot Christen Andersen Spåbæk, var værge.

Til stede var også Thomas Madsen Spåbæk.

Boets overskud efter manden var på 900 rdl, efter enken, idet alt gik på auktion, 1907 rdl 2 mark 9 1/2 skilling.

Københavns rådhus, Københavns stadsarkiv: **Borgerskabsprotokoller:** Niels Andersen

Spåbæk fra Jylland tog borgerskab i København 11-7-1753 som spækhøker.

Niels Knudsen Møller:

Stepping kirkebog: Niels Knudsen af Kolstrup død 22-5-1802, begravet 28-5, 65 år gammel minus 1 måned. Ægtemand og aftægtsmand. Ægte søn af forhen afdøde gårdmand Knud Christensen, Flye sogn annex til Vridsted i Viborg stift, og hustru Maren født Olufs-datter. Efterlod i ægteskab med hans efterlevende enke, Kirsten født Lauridsdatter, 4 børn og 1 søn, Knud Nielsen og 3 døtre Maren Nielsen, Margrethe Nielsen og Elisabeth Conradine Nielsen.

Margrethe Møller konfirmeret 29-3-1801 i Frørup/Stepping sogn, født 28-1-1786.

Elisabeth Conradine Nielsdatter konfirmeret 3-4-1803 i Frørup/Stepping sogn, 14 år. gl.

Ringkøbing Museum: Brejninggaards vandmølle 1845